

Новица Ракчевић

ПОЛИТИЧКА АКТИВНОСТ КЊАЗА МИРКА ПЕТРОВИЋА У ТОКУ АУСТРОУГАРСКЕ ОКУПАЦИЈЕ ЦРНЕ ГОРЕ

Синови краља Николе нијесу имали ни довољно образовања ни нарочитих способности. Престолонаследник Данило није се много интересовао за државне послове; насупротив њему, његов млађи брат Мирко показивао је више интересовања, па је у њега краљ Никола полагао велику наду.¹ Односи између престолонаследника и његовог млађег брата нијесу били увијек срдачни. Међу њима постојала је нетрпељивост због престолонаслеђења,² која је имала одраза и на политички живот у земљи, а нарочито међу официрским кором. Књаз Мирко је био тијесно повезан са конзервативном Правом народном странком, званом „Праваши“, а један од вођа те странке био је и генерал Митар Мартиновић. Уз престолонаследника Данила била је политичка група звана „Мијушковић—Јабучка“, којој је припадао генерал Јанко Вукотић, а донекле је на његовој страни била и радикална Народна странка, популарно звана „Клубаши“. Официрски кор се дијелио на присталице ова два генерала, што није остало без штетних последица по операције црногорске војске у ратовима 1912—1916. године.

У ратовима 1912—1916. године синови краља Николе показали су тоталну неспособност. У првом свјетском рату престолонаследник Данило и књаз Мирко нијесу имали никаквих положаја у војсци. Због сукоба са својом породицом књаз Мирко је био интерниран у његову вилу „Крушевац“ код Подгорице, данашњег Титограда.³

Краљ Никола је често говорио: „Мој Дано воли да реже лозе и да се забавља око цвијећа, а око сабље и онога што је црногорско забавља се Мирко“ (Архив Историјског института Титоград, фасц. 145, Љубо Бакић, Уједињење Црне Горе са Србијом и осталим покрајинама Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, рукопис, 234. Даље: АИИТ).

¹ Књаз Мирко је полагао право на пријестолонаслеђе и због тога што је имао дјецу, а престолонаследник није.

³ Види: Др Новица Ракчевић, *Црна Гора у првом свјетском рату 1914—1918*, Цетиње 1969, 93—94, 105.

Са крањем Николом, који је напустио Црну Гору 19. I 1916. и оставио војску да капитулира, књаз Мирко није отишао.⁴

Поставља се питање: Зашто је књаз Мирко, који је, иначе, био озбиљно болестан, остао у земљи док су остали чланови краљевске породице отишли у иностранство? Према мишљењу које брани краља Николу од одговорности за капитулацију, књаз Мирко је остао, наводно, зато што није хтио да прође преко Италије, јер није био у добрим односима с италијанским краљем, иначе зетом црногорског двора. Такво гледиште, међутим, није прихватљиво, нити за њега има доказа. Књаз Мирко је остао по личној жељи краља Николе — ради какве евентуалности, да се нађе код народа. У почетку је краљ хтио да у земљи остане његов најмлађи син Петар, али овај није прихватио очев предлог. Да је књаз Мирко остао по краљевој жељи тврде и црногорски министри Љубо Бакић и Ристо Поповић.⁵ Према подацима министра Поповића, у вријеме кад се српска војска повлачила преко Албаније и Црне Горе ка Јадранском мору и када се расправљало о евентуалном одласку краља и владе из земље, дошло се на идеју да један од принчева остане у земљи, и то књаз Петар, „али он хоћаше прије дати убити се него то учинити. Тим поводом написао је неку изјаву којом се одрече свију права“.⁶ Првих часова по напуштању Црне Горе краљ Никола настоји да књаза Мирка прикаже јавности као главног команданта црногорске војске у повлачењу. Он је 23. јануара 1916. године француском пуковнику Фурнијеу изјавио (у Бриндизију) да се на дан 20. јануара 15.000 војника под командом књаза Мирка повлачило из три правца ка Подгорици, и да мисли да велики број војника неће хтјети да напусти своју зе-

⁴ Прије краља Николе земљу је напустио предсједник владе Лазар Мијушковић, а министар Андрија Радовић налазио се од раније у иностранству. У земљи су остала три министра: Марко Радуловић, Ристо Поповић и министар војни бригадир Радомир Вешовић. Они су сачињавали тзв. „крњу“ владу. Супруга књаза Мирка са дјецом, отишла је из Црне Горе у Италију, ускоро по објави рата.

АИИТ, Бакић, н. д., 222. — Бакић пише и ово: „Вели се, да је, при поласку“ (ријеч је о краљу Николи) „пошао у дворску цркву на Крушевцу, позвао са собом сина Мирка и у присуству генерала Вукотића, да га је нешто заклињао на мртвачком сандуку Светога Петра који је са собом из цетињског манастира ту пренио“.

⁶ АИИТ, 330, Ристо Поповић, Дневник, 63. — На једном мјесту даље Поповић пише: „Овом приликом да прибљежим и ту околност: Приликом свог поласка краљ је звао књаза Мирка у Црквицу, и ту га клео, односно заклињао. Књаз Мирко у почетку одмах рече да га је заклињао: да се не би прогласио за краља, доцније то измијенио и наводио неке друге њихове ствари, а ово није никако више понављао. Бојао се ваљда да му то не би сметало ни дало повода, да се ко противи проглашењу његовом за краља, јер он то у једно перо чврсто држаше. Сердар Јанко говори да и њега том приликом краљ позвао у Црквицу, али да он није хтио прилазити већ подаље стајао. Те тако не зна какав је разговор био међу оцем и сином, нити у чему се је та заклетва састојала“ (стр. 86).

мљу.⁷ Међутим, нити је краљ Никола војсци био издао наређење за повлачење, нити је књаз Мирко био остављен да командује том војском.

Са књазом Мирком остао је и дворски лекар др Перацић, који је био познат по својој наклоњености према Монархији. Због инцидента који се десио 22. јануара између црногорских жандарма и албанског првака Иса Бољетинца у Подгорици, којом приликом је Бољетинац и погинуо, књаз Мирко је напустио вилу и пошао у правцу Ријеке Црнојевића до прве аустријске команде и обавијестио је о догађају, а ова је наредила да трупе што прије уђу у Подгорицу.⁸

Мада је био озбиљно болестан, књаз је маштао о круни. Његове амбиције биле су сувише велике, а реалне могућности никакве. По свему судећи, желио је да искористи то што му се отац и браћа нијесу налазили у земљи. Била је то, чинило му се, прилика да дође на пријесто, без обзира на положај Црне Горе према Аустро-Угарској. Већ од првог дана капитулације он настоји да дође у контакт са бившим аустроугарским послаником Отомо. То чини независно од црногорске „крње“ владе, која је била одлучно против било каквог контакта његова с аустроугарским властима. За успостављање везе с аустроугарском командом на Цетињу књазу је послужио српски резервни поручник Драгослав Петровић — Михаиловић, који је 24. јануара дворским аутомобилом путовао на Цетиње представљајући се као ађутант књаза Мирка и тамо насилно ноћио у престолонасљедниковом дворцу.⁹ Књаз је говорио и о некаквом породичном статуту који му је наводно краљ Никола послао из Скадра, када је напустио Црну Гору, а тврдио је и то да су му руски и италијански посланик говорили, тајно и посебно, да остане у земљи и да га народ последије изабере за краља, јер би се са тим, наводно сагласиле Русија и Италија. Због неучествовања у рату књаз Мирко није имао ауторитета ни код народа, ни код владајућих кругова. То су аустроугарске власти знале, па му нијесу ни поклањале озбиљнију пажњу. Ипак, појединци из редова Правашке странке, особито бивши министар Јован Пламенац, покушавали су да праве комбинације са књазом. Пламенац и генерал Мартиновић посјетили су га по његовој жени, а без знања владе, на шта је ова оштро приговорила књазу и ставила му до знања да се не слаже са његовим ставом, сумњичећи га да ради за круну и да преко свога лекара доктора Перацића одржава везу с аустроугарском командом на Цетињу.¹⁰ Књаз се,

⁷ Види: Милан Живковић, О евакуацији српске војске из Албаније, *Историјски часопис*, књ. 14—16, 1965, 286; Н. Ракочевић, н. д., 185.

⁸ Н. Ракочевић, н. д., 204.

⁹ Р. Поповић, *Дневник*, 58.

¹⁰ Исто, стр. 70.

међутим, није много обазирао на став владе. Желио је да се што прије види с Отом.¹¹

Аустроугарска команда на Цетињу, по одобрењу више инстанце, удовољила је жељи књаза Мирка и послала му једно повјерљиво лице, које га је посјетило 21. III 1916. По томе лицу књаз је упутио Оту писмо у коме је изнио своја гледишта. На првом мјесту он је нагласио да ни у једном тренутку није тражио да се аустроугарски делегати обраћају њему у преговорима, и да је одобрио пут који је изабрала краљевска влада као једини могућ и легалан пут да се обрати краљу Николи за пуномоћје. Међутим, он не сматра да би било штетно да су аустроугарски делегати ушли у разговоре са њим, пошто је увјерен да би ти разговори били од користи за Црну Гору, јер би Аустријанци елиминисали многе „досадне ствари“ и разјаснили нејасну ситуацију, која је, по његовом мишљењу, произлазила из нејасних и контрадикторних обавјештења о ситуацији у земљи. Да су аустријски делегати разговарали са њим, имали би јасна и тачна обавјештења, која нијесу могли добити од црногорских делегата, који су били далеко од тога да знају оно што он зна. Због тога, пише књаз, требало је да га Ото види и са њим дуго разговара, јер да је он добро упућен у политику коју је посљедњих година водила Црна Гора, а коју је он окарактерисао „проклетом“ и „фамозном“ и која је изазвала неопростиве грешке не базирајући се на интересе, „него на сенименталности и политичком идеализму и која је вођена по сугестијама и мегаломански“ Он је изјавио да много жали што Ото са њим није разговарао, тим више што би се разговор водио не само о прошлости него и о будућности. Затим наставља: „Ако провиђење хоће да моја земља остане независна, онда сам то ја који према Уставу и Статуту наше породице треба да наслиједи мога оца и мога брата, макар тај догађај не био симпатичан извјесном броју студената црногорских који су дошли из Београда. Сматрајући да има пуно право да „из свег срца и као принц и као Црногорац“ жали што није могао поздравити Ота, јер би Ото последи свега што би чуо за њега, као што су то чули многи његови ранији претходници и државници Монархије, био убијеђен да је књаз Мирко од своје младости увијек желио добре и лојалне односе са моћном сусјетком. Књаз такође тврди да су у том смислу вршили утицај на краља Николу престолонаследник Данило и многи разумни Црногорци; да је краљ имао добар смисао за реалну политику, али да је посљедњих година пустио под утицајем разних политичара, а посљедица тога је управо искушење кроз које „моја отаџбина и ми сви пролазимо сада“. Књаз није заборавио да Оту напомене неке ствари, у случају ако буде спријечен да ступи у контакт са њим. Скреће му пажњу на следеће чињенице: да извјестан број црногорских интелекту-

¹¹ Изгледа да је књаз одржавао везе с аустријском командом на Цетињу не само посредством др Перазића него и посредством других лица,

алаца „који су удисали ваздух Београда“, као и извјестан број његових рођака, више би вољели да виде регентство у Црној Гори, него њега за краља. Он не крије да је увјерен да би то регентство било кобно за његовог сина, а то му је показало искуство из посљедњих година, јер влада његовог оца за читаво вријеме ових „посљедњих година“ није била ништа друго до регентство са кобним савјетодавцима. У другом дијелу писма књаз је са великим огорчењем напао изјаву предсједника Мијушковића Авасовој агенцији; назвао ју је језуитском и рекао да она наноси штету њему и државницима који су остали да помогну народу.¹²

Ото, и мајор Хубка, бивши војни аташе на Цетињу, нијесу хтјели ићи књазу у Подгорицу, али су жељели да он дође на Цетиње. Једном приликом, када се министар Поповић налазио на Цетињу, Хубка га је питао: „Када ће књаз Мирко на Цетиње“ и „Да ли ће књаз Мирко на Цетиње“.¹³ О жељама књажевим били су обавијештени Министарство спољних послова, Врховна команда и Министарство рата. Министар спољних послова шаље Оту упутство да књазу може послати грофа Колорада који ће му саопштити да би Ото био веома расположен да се са њим сретне на Цетињу.¹⁴

Гроф Колорадо је посјетио књаза Мирка 26. фебруара. Нашао га је озбиљно болесног и саопштио му жељу Отову.

Књаз Мирко се изговарао да му болест не дозвољава да дође на Цетиње; да је за посљедњих шест недјеља само једном напустио вилу и изашао у околину Подгорице, а сем тога — његов долазак на Цетиње више био пао у очи јавности него када би Ото дошао к њему. Затим је прешао на политички разговор. Оштро нападајући поменути изјаву Мијушковића, књаз је рекао да је то најбољи доказ његове лојалности према Монархији. За краља Никољу је казао да је напустио земљу као сломљен човјек и да је једино желио да књаз Мирко остане код народа, надајући се да ће њему поћи за руком да са Монархијом постигне споразум. Изјавио је да народ не гаји мржњу према Монархији и да жели са-

¹² Haus Hof und Staatsarchiv Wien, Politisches Archiv, Prinz Mirko Von Montenegro (скраћеница StAW), Ото Чернину, телеграм из Цетиња 21. II 1916, тајно. — По одласку краљеву „крња“ влада је сматрала да по Уставу има право да продужи започете преговоре о миру. Међутим, Аустро-Угарска је тражила да она покаже пуномоћје краља Николе да може водити преговоре, а пошто влада то није имала, упутила је краљу молбу да јој пошаље пуномоћје. Умјесто одговора, у Авасовој агенцији изашло је 11. II 1916. саопштење Лазара Мијушковића, којим се он и краљ ограђују од рада „крње“ владе у окупираној Црној Гори (види: Н. Ракочевић, н. д., 199—234).

¹³ Р. Поповић, Дневник, 81.

¹⁴ StAW, Телеграм Оту, Беч, 22. II 1916, тајно.

мо мир. Патетично је казао: „То није више рат него мир и ми ћемо знати да га подржимо“. Гроф Колорадо поставио је и питање у вези с одговором краља Николе на изјаву министара који су остали у земљи. На то је књаз Мирко одговорио (да ли баш са увјерењем тешко је рећи) да краљ Никола такав одговор није дао, да је он увијек могао цијенити исправност својих поступака и да га здрави разум никада није остављао, али је током посљедње године ипак превише слушао дошаптавања и савјете своје околине, међу којима, на жалост, и чланова своје породице, и тако је падао из грешке у грешку, а те су грешке морале довести до катастрофе, коју је он (тј. књаз Мирко) већ више мјесеци био предвидио. Књаз је био огорчен на Србију и Италију, окривљујући их за несрећу која је снашла Црну Гору, док је према Русији и Француској био знатно блажи. За италијанскога краља Виктора Емануела рекао је да је он само председник италијанске републике, и то председник без власти. Са великим огорчењем осуђивао је Србију. Рекао је да је она већ пред рат била ставила руку на Црну Гору и да је разноврсним интригама припремала њену пропаст. Поносно је истицао како Црногорци немају Гаврила Принципа, немају организације као што је „Црна рука“, и да погибију аустроугарског престољонаследника у Сарајеву нико није жалио више него Црногорци.¹⁵ При опроштају са грофом књаз је театрално рекао: „Не сумњајте никада у нашу искреност, у нашу добру вољу и велико дивљење које имамо за вашег суверена.“¹⁶

Послије посјете грофа Колорада књаз Мирко ће убрзо напустити Подгорицу. Учинио је то из два разлога: због укидања црногорске „крње владе“ и увођења војне управе у Црној Гори 1. марта 1916. и због своје болести. Пошто се његово здравствено стање стално погоршавало, затражио је да конзилијум љекара утврди узроке његове болести. У Подгорици није било услова за лијечење, а Војна управа је забранила сваки контакт бивших црногорских министара са њим. Због тога је књаз затражио да што прије пређе на Цетиње и смјести се у краљевски дворцац, у нади да ће му аустријске власти дозволити контакте са појединцима. Међутим, начелник Врховне команде барон Конрад, иначе један од најистакнутијих представника аустроугарског милитаризма и империјализма, није могао дозволити да књаз Мирко остане дуже

¹⁵ Исто, телеграм из Цетиња 26. II 1916, бр. 2249, и прилог извјештају № 4/п 27. II 1916. године. — Ми смо у нашој књизи (стр. 216), говорећи о овој посјети, имали само прилог извјештају од 27. фебруара, а не и телеграм од 26. фебруара, па смо били закључили да је Колорадо посјетио књаза 25. фебруара, а не и телеграм од 26. фебруара, па смо били закључили да је Колорадо посјетио књаза 25. фебруара. Међутим, посјета је учињена 26. фебруара, и о томе је Ото исти дан обавијестио. У извјештају стоје и ове ријечи књаза Мирка: »Wir Montenegriner, rief der Prinz emphatisch aus, Haben keinen Prinzip, keinen Gavrilović, unter uns, Einrichtungen wie die »Crna Ruka« sind uns unbekant und niemand, hat die Miemand von Sarajevo, mehr bedauert als wir«. (Гавриловић је био српски посланик у Црној Гори).

¹⁶ Исто.

на Цетињу, и то још у краљевом дворцу, јер би то с једне стране народ подсјећало на независност, а с друге — у иностранству би се могло тумачити као да Монархија прави неке комбинације са књазом. Конрад је био мишљења да књаз треба што прије да пође на лијечење у Монархију, у неку бању или санаторијум.¹⁷ Када му нијесу дозволили посјету књазу, бивши министар Поповић посјетио је пуковника Штанцела, команданта мјеста у Подгорици, и предочио му и болест књаза Мирка и непријатности које му се чине. Замолио је пуковника да то јави команди на Цетиње и да се умоли за дозволу да министри посјећују књаза док је у Подгорици. Тој молби је удовољено. Министри су посјетили Мирка 4. марта.¹⁸ Прије ове посјете, изгледа 1. марта, они су аустроугарској команди на Цетињу упутили акт у коме су износили да болест књаза Мирка „иде на горе“, а да би избјегли могуће приговоре — затражили су да један љекарски конзилијум констатује књажево здравствено стање.¹⁹

У почетку је Министарство спољних послова било доста уздржано према предлогу Врховне команде да се књазу не дозволи задржавање на Цетињу, али није било против — ако Команда има за то важне разлоге. Оно није било ни против тога да књаз пође на лијечење негдје у Монархију, али само ако се он сам на то добровољно одлучи.²⁰ Ото је, међутим, заступао гледиште да књаз ипак треба да пређе на Цетиње, па је навео и разлоге за то. Подгорица је, наиме, била центар и најбогатији град Црне Горе, у коме се, уз то, налазио велики број црногорских официра. Зато би надзор над књазом као и контрола његових веза са појединцима били много повољнији на Цетињу него у Подгорици. Прелазак његов на Цетиње омогућио би и посјету од стране Отове, а која би била само знак учтивости.²¹ Одлазак књажев на лијечење за Ота је био политичко питање, јер је аустроугарским противницима могао дати повода за сумњичење, а могао је имати утицаја и на расположење народа у Црној Гори, иако књаз Мирко није био високо цијењен. Тај би утицај произлазио отуда што је књаз једини од чланова краљевске породице остао у земљи, па му је та околност донијела популарност коју раније никада није имао. Ото

¹⁷ Исто, Представник Министарства спољних послова код Врховне команде Буријану, Тешен, 3. III 1916, № 9488.

¹⁸ Р. Поповић, Дневник, 82 и 84. — О тој посјети Поповић пише следеће: „Био је јако нерасположен. Мало смо сједели, изљубили се и опростили са сузама. .“.

¹⁹ Исто. — Министри су били предложили да у љекарски конзилијум уђу црногорски љекари Перацић и Матановић, српски љекар др Јовановић, којег је капитулација затекла у Црној Гори, грчки љекар и познати хирург Стајс и два аустријска љекара које одабере командант посадних трупа генерал Браун.

²⁰ StAW, Турн Оту, Веч, 5. III 1916, № 103, телеграм.

²¹ Исто, Ото министру, Цетиње, 6. III 1916 (Едуард Ото, бивши аустроугарски посланик на Цетињу од јесени 1913. године; за цијело вријеме окупације био је делегат Министарства спољних послова код Војног Генералног гувернерства окупиране Црне Горе).

није искључивао могућност да ће се у извјесним круговима у Црној Гори одлазак књажев у Монархију тумачити као аустријско мијешање у питање престолонаслеђа.²²

Напокон је из Беча стигло одобрење да књаз Мирко може доћи на Цетиње, али да борави у дворац престолонаследников, а не у краљев. Бивши министар војни генерал Вешовић упутио је књазу Мирку 35.000 перпера у злату ради лијечења.²³ Књаз је дошао на Цетиње 25. марта, с намјером да што прије пође у Беч на лијечење. Њега су 29. марта посјетили бивши министри: Ристо Поповић, Марко Радуловић и министар на страни Јово Поповић. Књаз им је казао да је обавијештен о одговору председника Мијушковића на изјаву коју су дали он и министри 17. фебруара, али им је савјетовао да се даље не води полемика, јер ће доћи вријеме када ће се утврдити нетачност неких навода у изјави.²⁴ Књаз се имао задржати на Цетињу само док се не ријеша питање мјеста у ком ће бити упућен на лијечење. Његов лекар др Перазих је стално инсистирао на што хитнијем упућивању књаза Мирка на лијечење, пошто црногорски лекари нијесу били у могућности да му помогну.²⁵ Међутим, да књажев одлазак у Монархију не би био криво тумачен у иностраној штампи, Министарство спољних послова је одлучило да један љекарски конзилијум изда саопштење у коме би се констатовало да је књазу Мирку потребна промјена мјеста ради климатског лијечења.²⁶ Аустроугарска Врховна команда дала је сагласност да се љекарски коминике објави, као и једна notiца за инострану штампу. Књаз Мирко се имао третирати као црногорски официр, али не као заробљеник него као конфиниран; његов пријем код цара није долазио у обзир.²⁷ Тако је пропала жеља књаза Мирка да га прими аустријски цар, а тиме и његови планови да уз помоћ Монархије дође до круне.

Ото је 27. марта посјетио књаза Мирка, а овај му је том приликом изразио дубоку захвалност за поступак аустроугарских трупа према њему и замолио да се та његова захвалност пренесе аустроугарском цару и фелдмаршалу Фридриху. Књаз је нагласно потребу што скоријег одласка у Беч на лијечење, интересујући се при том за нека друга питања: а) какав ће став цар имати према њему; б) да ли може рачунати на слободу кретања по Бечу и на вожњу аутомобилом по граду и околини. Књаз се поново дотакао неких политичких питања, оптужујући Србију и своју

²² Исто, Ото министру, Цетиње, 7. III 1916, № 2.776, телеграм.

²³ Р. Поповић, Дневник, 82 и 88 (Поповић пише да је књаз Мирко дао на признанице тројици министара од 150 перпера у злату).

²⁴ Исто, 90.

²⁵ StAW, Ото Буријану, Цетиње, 22. III 1916, З. 15/ПВ, — Ото је доставио у продужетку и књажеву молбу да се, ако је могуће, информише о својој породици од које већ четири мјесеца није имао вијести (Исто, Ото министру, Цетиње, 24. III 1916, № 3367 телеграм).

²⁶ Исто, Министарство Турну, Беч, 26. III 1916, № 3427.

²⁷ Исто, Министарство Оту, Беч, 29. III 1916.

сестру Ксенију, која је, по његовим ријечима, имала злокобни утицај на краља за несрећу која је задесила Црну Гору. Да није било Србије, тврди књаз, Црна Гора је хтјела много раније, пошто је увидјела да нема успјеха у рату, тражити мир. Краљ Никола и влада, наводно, нијесу више били господари у земљи — у армији, у управи и на двору српски официри и чиновници свуда су командовали и контролисали. Било је ријечи и о изјави предсједника владе Мијушковића Авасовој агенцији, и књаз је сматрао да краљ Никола од те изјаве далеко стоји. Књаз је још изјавио сљедеће:

„Будућност Црне Горе налази се у Божјим рукама и у рукама Ваше владе. Да ли ће она остати самостална и ако хоће — колико и са којим границама, или ће је Аустро-Угарска анектирати. Уосталом, ја сам увјерен да ће, у случају да дође до посљедњег, Црногорци и са тим бити сасвим задовољни. Мржња као у Србији код нас противу Монархије није никада постојала.

Најбољи доказ за то је управо пријатељски однос између народа и трупа Његовог Величанства којем треба захвалити због тога што се до данас у читавој земљи није могло забиљежити ни један непожељни случај. Главна заслуга за ово припада свакако Царско Краљевским трупама, чије је понашање у земљи трајно узорно, само би у неколико прилика ипак дошло до трвења, иако би народ сем једног незнатног, заведеног дијела и неколико мање важних политичара у основи лијепо мислио о побједоносном сусједу“.²⁸

Врховна команда је за лијечење одредила књазу санаториј Лев у Бечу, а Војно генерално гувернерство имало је да о времену његовог доласка обавијести Министарство рата и спољних послова.²⁹ Полазак је утврђен за 5. април и саопштено је да он путује као приватна особа.³⁰

Дан уочи његовог поласка посјетили су га митрополит Митрофан, бивши министар Ристо Поповић и бивши маршал двора и повјерљива краљева личност Мишо Поповић. Том приликом књаз је причао како су се Аустријанци лијепо понашали према њему, али су му казали да не може доћи у додир са њиховом владом и краљем.³¹ У јутарњим часовима, 5. априла, књаз Мирко

²⁸ Исто, Ото Буријану, Цетиње, 28. III 1916, З. 17/II А—Б. — Том приликом књаз је рекао да је „српско лудило“ било достигло свој врхунац нешто прије пробоја руског фронта код Горлице почетком јуна 1915. године. Тада му је, наводно, један српски генерал показао списак аустроугарских ратних бродова са назнаком српских имена која ће добити. Књаз је иронично питао да ли ће вода у београдским лукама бити довољно дубока за те бродове. На то је Ото одговорио: да цијела далматинска обала као и албанска иза Валоне припада Аустро-Угарској и да има довољно воде за цијелу аустроугарску флоту.

²⁹ Исто, Врховна команда, 29. III 1916, № 3521.

Исто, Врховна команда, 29. III 1916, № 3521.

³⁰ Исто, Војно генерално гувернерство, Цетиње 3. IV 1916. № 3779, телеграм.

³¹ Р. Поповић, Дневник, стр. 91.

је напустио Црну Гору да се у њу никада више не врати. У Беч је стигао 7. априла, у пратњи свог љекара др Перазића.

На дневни ред дошло је и финансирање књаза Мирка, а то питање није било ријешено за Црну Гору уопште. Од црногорске државе он је примао годишње 60.000 перпера, а краљ Никола му је давао из своје благајне још 12.000 перпера. Генерално гувернерство није могло обезбиједити тај износ у свом буџету, па је Врховна команда стала на гледиште да се књазу даје плата према чину који је имао у црногорској војсци.³² Напокон, то је питање ријешено тако што је књазу исплаћивано 6.000 круна мјесечно.³³

По доласку у Беч, књаза је посјетио функционер Министарства спољних послова Штарк. Било је то 14. априла. Разговор се био повео о књажевом здравственом стању, па је књаз затим прешао на политичке теме, изјавивши да са оптимизмом гледа у будућност и са повјерењем у великодушност и витештво аустријског цара, који се освједочио да је Црна Гора под притиском Србије морала да објави рат Аустро-Угарској. Углавном, књаз је поновио оно што је већ раније казао аустроугарским функционерима на Цетињу — да су црногорски министри и генералитет потпуно стајали под утицајем, надзором и пријетњама Србије, која је са Црном Гором поступала као са својом провинцијом. Ни овог пута није пропустио а да оштро не оптужи своју сестру Ксенију. Она и србијански притисак, тврдио је књаз, били су велика несрећа за Црну Гору. Књаз је био веома љут и на руску владу. Руске панслависте оптужио је да носе одговорност за рат, а за руског цара казао је да је увијек био мирољубив.³⁴

Иако на лијечењу, књаз је био конфиниран — није се могао кретати без одобрења и морао је имати официра у пратњу. Због тога је молио да двапут недељно може изићи на излет у Беч и околину.³⁵ Међутим, његово кретање било је и даље строго ограничено; тек од августа 1916. дозвољено му је да двапут недељно излази ван санаторијума, и то са пратњом. Књаз није био задовољан тим, па се 2. септембра 1916. године жалио једном функционеру Министарства спољних послова на поступак према њему. Он то није заслужио, наводи он, јер је добровољно остао

³² StAW, Делегат Министарства спољних послова код Врховне команде, 10. V 1916.

³³ Архив Црне Горе Цетиње, Фонд Генерално гувернерство, Извјештај од 4. VIII 1916, № 3744 (даље скраћеница: АЦГ ГГ).

³⁴ StAW, Штарк Министарству, Беч 14. IV 1916. — Принц је казао и ово: »Die Bevölkerung werde jedem ewig dankbar sein, der das Land Vor dem Zugrundegehen rette, selbst wenn man es schliesslich anektieren sollte«. У мају 1916. боравио је у Бечу секретар аустроугарског посланства у Софији Егер. Он је посјетио књаза, а овај му је казао да се стално интересује за своју породицу и да би остао веома захвалан ако би се Егер на неки начин могао интересовати о његовој породици. Егер је преко аустријског посланика у Софији тражио одобрење да се покуша информисати преко холандског посланства. Исто, Посланство у Софији, 1. VI 1916.

³⁵ Исто, Министарство спољних послова, Беч, 3. VIII 1916.

у Црној Гори и ставио се под аустријску власт, иако је његова сестра, краљица Италије, била ставила бродове на располагање за одлазак у Италију. По његовом мишљењу, однос на који се он жали долази отуда што се против њега интригирало. Молио је да му се дозволи одлазак на лијечење у бању Баден, уклико то љекари нађу за потребно.³⁶

Неколико дана касније књаз тражи да му се дозволи неограничена шетња по Бечу и његовој околини, јер му је то потребно ради здравља. Такође тражи да му се одобри лијечење у бањи Баден, пошто су му то препоручили љекари.³⁷ Том његовом тражењу није удовољено. Није му дозвољена ни неограничена шетња, нити одлазак у бању, јер се са тим није сложила Врховна команда. Међутим, она није била против његовог евентуалног одласка у лечилиште у Јужној Штајерској.³⁸

Нама није довољно познато да ли је и како књаз Мирко одржавао везе са својим оцем у Француској, али се према неким подацима може наслутити да је нека веза ипак постојала (По ријечима руског посланика при црногорском двору Иславина, у новембру 1916. године краљ Никола му је говорио како је аустријска влада предложила књазу Мирку да се прогласи за краља, али да је он, тобоже, на ту понуду негативно одговорио.³⁹ Највјероватније је та веза одржавана преко Црногорског комитета у Швајцарској, чији је предсједник био бивши предсједник црногорске владе Лазар Мијушковић. Према извјештају руског дипломате Бибикова, из црногорских извора потекла је вијест да Комитет одржава сталне везе са књазом Мирком, с аустријском и бугарском владом, а главни посредник је неки Поповић.⁴⁰ С ким је Комитет био у вези у Паризу — Бибилов није могао утврдити. Почетком децембра Комитет је имао у Женеви састанак на коме се, наводно, расправљало о томе да Аустрија, Бугарска и Црна Гора подијеле Србију, још прије него што се рат заврши.⁴¹ У децембру 1916. године Иславин је сазнао да је црногорска влада из два извора добила вијести о савјетовању у Монтреу, у Швајцарској, коме су присуствовали, поред представника Јужних Словена из Аустро-Угарске, и неки Црногорци. На састанку се расправљало о уређењу будуће југословенске државе. Лазар Мијушковић означен је као један од главних покретача овог савјетовања. Са тога састанка послата је аустријском цару молба, коју је, наводно, потписало стотину лица и којом се предлаже стварање ју-

³⁶ Исто, Беч, 2. IX 1916.

³⁷ Исто, Министарство рата, 14. одјел, Беч 9. IX 1916.

³⁸ Исто, проф Турн, 19. XII 1916, телеграм.

³⁹ Андрија Лубурић, Капитулација Црне Горе, документи I, бр. 127 Иславин министру, 9. XI 1916.

⁴⁰ Вјероватно се ради о Павлу или Владимиру, који су били из породице Поповић-Јабучке и који се налазили у иностранству, а били су познати приврженици краља Николе.

⁴¹ Андрија Лубурић, Документи I, бр. 133, Бибилов Нератову, 10. XII 1916.

гословенске државе на челу са једним од синова краља Николе, Данилом или Мирком. У то вријеме, у штампи се била појавила вијест о намјерама Аустрије да створи југословенску државу, која би била њој потчињена.⁴² — Колико је све ово тачно, не можемо сигурно рећи, јер о том савјетовању нема више података руског поријекла.

Мада му се здравље стално погоршавало — крајем 1917. године био је већ везан за постељу — књаз се ипак, колико су му ту околности дозвољавале, интересовао за збивања у свијету, желећи да обезбиједи попозиције своје династије. Пад царизма под ударом октобарске револуције и предлога младе Совјетске Републике о миру имали су снажан утицај на њега. Он није могао бити довољно упућен у збивања, па је сматрао да ће Централне силе добити рат. То се види из његовог писма упућеног аустријском цару 13. децембра 1917.⁴³ Повод за ово писмо биле су вијести о могућности склапања мира, па се књаз надао да би могле наступити околности и за склапање мира између Аустро-Угарске и Црне Горе. Књаз пише да је и њему и цијелом свијету познато „да Ваше Величанство брижљиво и неуморно ради да што прије буде крај и невољама и тешкијема искушењима које је судбина послала човјечанству“, а затим наставља: „Кад буде *угодно Вашему Величанству* и када Оно нађе за добро, *или сада* или доцније Монархија ће закључити мир и са мојом милом отаџбином Црном Гором“ Он пише да му је познато да Монархија жели да задржи цио Ловћен, па каже: „Колико год је тешко свакојему сину Црне Горе да се Црној Гори одузме чак и једна стопа црногорског земљишта, толико Црногорци признају да Монархија има право да задржи *само* оне стратегијске тачке и она брда која би обезбјеђивала сигурност Боки Которској и њезиним утврђењима“. Међутим брдима на Ловћену која би, по мишљењу књаза, имала да о-

⁴² Исто, бр. 134 Иславин — министру 11. XII 1916. — О овом састанку у Монтреу шаље извјештај делегат српског Министарства унутрашњих послова у Женеви Манојло Лазаревић. Он пише да је из Женеви 28. новембра послат један меморандум аустријском цару, који су потписала 82 Црногорца и 25 Босанаца и у коме се цар моли да приликом крунисања у децембру 1916. Босну прогласи самосталном краљевином и да је присаједини Црној Гори, као и један дио Србије — Нови Пазар. Осуђен је ајентант на Фрања Фердинанда и изражава жалост поводом смрти цара Фрања. Такође је осуђен Радомир Вешовић — због покушаја оружаног устанка. Српски делегат је био чуо како се од Јужних Словена у Швајцарској формира „Југословенско Друштво“, чији је задатак да шири идеју о Југославији под круном Хабзбурга. (Архив Државног секретаријата за иностране послове Београд, Грујић Николи Лашићу, 22. II 1917).

⁴³ Исто. — Писмо је писао књаз Мирко из санаторијума Лев у Бечу 13. децембра 1917. Не знамо да ли је адресирао по старом или новом датуму, али нам се чини да је по старом, што би по новом било 26. децембра. Писмо почиње: „Ваше краљевско и апостолско величанство, најпонижније и од свега срца молим Ваше Величанство да ми великодушно опрости ако будем написао у овој молби шта што би му могло имати непријатно, — молби, којом се обраћа на правичност и на великодушност срца Вашег Величанства.“

стану Монархији, спадају: Кук, Штировник, Ђалци, Крстац, Ланишта. Само са тих брда, тврди књаз, могла се водити акција против Боке Которске и њених утврђења, а са других брда и предјела Ловћена ни у ком случају не може пријетити опасност не само Боки Которској него ни оним тачкама на Ловћену „које је Монархија у праву да их задржи“. Међутим, пише он, „с болом у души дознао“ је да Монархија намјерава да задржи Језерски врх, на коме је сахрањен владика и пјесник Петар II Петровић Његош. Зато увјерава цара да су Језерски врх и поједини предјели Ловћена непотребни Аустрији — да одатле не само што не пријети опасност Боки него се са њих и не види ништа од Боке Которске, изузев малог дијела мора, „јер се између Боке Которске и Језерског Врха налазе многа друга брда а особито Штировник који је највисочије брдо у цијелој ловћенској планини“. Наведени су и други разлози: Језерски врх доминира Цетињем, на њему се налази црква у којој је сахрањен владика пјесник, па је он за Црногорце светиња која има дубоки национални значај.⁴⁴ Књаз опомиње цара да би Црногорци изгубили симпатије за Монархију ако Језерски врх остане у њеном посједу — „и многи од њих би изгубили ону добру вољу за одржавање најискренијих и најбољих одношаја између Монархије и Црне Горе, а то би било од неизмјерне штете за Црну Гору“. Даље књаз истиче да би задржавањем Језерског врха у посједу Монархије искористили лични непријатељи династије Петровића у иностранству, који злонамјерно протурају вијест да су неки чланови владарског дома као и неки Црногорци продали Монархији Ловћен, па чак и Језерски Врх. „На жалост, многи људи у многијем народима повјеровали би тој непоштеној измишљотини када нам Монархија не би повратила Језерски Врх. Вјечно би остали стид и срамота на неке чланове из Дома мога и на неке Црногорце.“⁴⁵ Књаз апелује на великодушност цара, и подсјећа га на „велике наклоности“ које је његов претходник Фрањо Јосиф имао према његовом оцу и Црној Гори. Настојећи да Цара увјери да је Црна Гора морала објавити рат под притиском са стране, он каже: „*Никада и никада* Црна Гора не би објавила рат Монархији и Њемачкој да нијесу постојали страшне, проклете и фаталне »*Force Des chases*«

⁴⁴ Исто. — Затим у писму под 2. наставља: „Као што ће Ваше Величанство видјети из овдје изложених слика површина Језерског Врха толико је уска и кратка да се је на њој једва могла саградити једна мала црква у којој су почивали остаци владара Петра II-ог до 1916. године када су били пренесени у Дворском гробљу на Цетињу по наредби Царско-Краљевског Војног Гувернерства.

III... Црногорци га сматрају светијем брдом. Црногорци и странци су посјећивали то брдо са пијететом, клањајући се гробу владара Петра II-ог који је био најбољи словенски пјесник и један између најскладнијих владара из Мога Дома! Вашему Величанству не би тешко било да погоди колико би наш Дом у Црногорци тешко били погођени за срце када би нам Монархија одузела и то брдо и када у оној цркви на томе брду владар Петар II-ти не би продужио да борави вјечни сан.“

⁴⁵ Исто.

које су биле јаче од мог оца“.⁴⁶ Он поново увјерава цара да је остао у Црној Гори да подијели судбину са народом и зато што је непоколебљиво био увјерен да може „најбоље послужити отаченственијема интересима из отаџбине Вашег Величанства. Мислим да је сада наступио тај тренутак да то урадим“.⁴⁷

Књаз је ову молбу упутио без знања и одобрења краља Николе, и народ га није молио да то уради. Ова молба, међутим, није умилостивила аустријског цара. Књаз Мирко није никада добио царев одговор. Али књаз није био једини који је испитивао могућности за евентуални мировни уговор између Аустро-Угарске и Црне Горе. То су чинили и неки црногорски политичари, па и поједини функционери аустроугарског Министарства спољних послова.

Мада се већ ближио крај његовог живота, књаз је био закупљен жељом да спасава интересе своје династије. Због тешке болести и слабе обавијештености није могао правилно расуђивати о стварима, па су зато његове комбинације морале пасти у воду. Желио је да дође у контакт са својим оцем краљем Николом, па је зато био дошао на идеју да, уколико то одобре аустроугарске власти, у Француску пође генерал Митар Мартиновић, који је у јесен 1917. године био пуштен из интернације. Иако је књаз говорио да је краљ Никола заточеник Антанте надао се да ће генералу Мартиновићу поћи за руком да ухвати везу са њим. Мартиновић би у Француску пошао под изговором да види свога болесног сина, који се тамо налазио. О тим комбинацијама књажевим Министарство спољних послова тражило је мишљење од Ота, као доброг познаваоца црногорских прилика. Изгледа да су одговорни функционери Монархије донекле били сагласни с овим књажевим предлогом. Представник Министарства је приликом своје посјете 3. I 1918. рекао књазу да ће генерал Мартиновић ускоро доћи у Беч и да ће га одмах посјетити у санаторијуму. У случају да дође до закључења општег мира, књаз је узимао у обзир и могућност сазивања Црногорске народне скупштине, која би ријешила питање закључења мира Црне Горе с Аустро-Угарском. Стога је требало, по његовом мишљењу, да генерал Мартиновић дође у додир са својим људима у земљи. Књаз је очекивао и скори долазак у Беч бившег министра Јована Пламенца, који

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ Исто. — Књаз даље каже и ово:

„Све оно што сам изложио у молби поднешеној Вашем Величанству, остварење свега тога, увјерен сам, било би у корист части и среће нашег Дома и Црногораца.

Ш. И сувише сам много полагао на то, да Вашему Величанству ја лично опишем све оно што наспрам Њега осјећају Црногорци и ја“. Књаз завршава писмо: „Молим се из дна срца Свевишњему Богу да Он продужи и увећа срећу Вашег Величанства и Њеног Величанства Царице. Најпонижније молим Ваше Царско Краљевско Апостолско Величанство да благоизвољје пријимити увјерење моје искрене оданости и благородности које гајим наспрам њега.“

је 1917. године такође био пуштен из логора. Нарочито се плашио да се не изгуби вријеме, јер би у случају скорог закључења мира силе Антанте могле осујетити његове планове. Напокон је изразио жељу да у Беч дође седам црногорских политичара, јер би, наводно, њихово задржавање у граду остало непримијеђено, док би посјете разних гостију из Министарства спољних послова јавности пале у очи. Представник Министарства није имао инструкције од министра да би могао детаљније информисати књаза. Само је саопштио да треба радити веома обазриво, да би ствар остала у тајности, и да се морају сачекати инструкције од министра који се налази у Берлину и који је имао да се врати за неколико дана.⁴⁸

Почетком 1918. године осјећа се жива политичка активност и у логорима, међу интернираним црногорским официрима и чиновницима. Генерално гувернерство окупиране Црне Горе, у чију су надлежност спадали и интернирци, жали се у јануару 1918. године, на српску пропаганду међу интернирцима, а особито у Карлштајну, гдје се, како се то говорило, налазила „црногорска елита“.⁴⁹ Према наводима Гувернерства, пропаганда је вршена из Швајцарске, преко бившег црногорског министра Андрије Радовића, председника Црногорског народног одбора за уједињење, основаног 1917. године. Гувернерство тврди да су интернирци, а особито они из Карлштајна, одржавали живу преписку са Радовићем, и да се лист Одбора „Уједињење“ разним каналима доура у логоре, нарочито у пакетима с храном. Зато је тражило да команде логора поопштре цензуру, да би забраниле улазак том листу.⁵⁰ Пошто је ово упозорење дато са Цетиња, очигледно је да је Гувернерство о тој пропаганди било обавијештено од појединих Црногораца — противника уједињења. Претпостављамо да је и књаз Мирко био обавијештен о преписци интернираца са Радовићем и другим Црногорцима — поборницима Уједињења Црне Горе са Србијом, који су се налазили у Швајцарској и Француској.

Књажева намјера о путу генерала Мартиновића у Француску није се остварила. Генерал је одбио такву мисију.⁵¹ У погледу рада на склапању евентуалног мира између Црне Горе и Аустро-Угарске од црногорских политичара најактивнији је био Јован Пламенац. Негдје уочи смрти књаза Мирка, Пламенац је приватним послом дошао у Беч, гдје је са једним секретаром Министарства спољних послова водио разговор о склапању мира са А-

⁴⁸ Исто, Извјештај представника Министарства, Беч, 4. II 1918, строго тајно.

⁴⁹ Логор Карлштајн основан је искључиво за Црногорце крајем 1916. године. У њему су се налазили високи државни чиновници и официри; касније, углавном на предлог Црногорског митрополита, ту су били смјештени и друји угледни Црногорци. Заточеници су овдје имали повољнији третман него интернирци у другим логорима. Логор није био бројан; у њему се налазило највише до 150 интернираца.

⁵⁰ АЦГ ГГ, Ото Чернину, Цетиње, 23. I 1918. и 25. I 1918.

⁵¹ Исто, Ото Чернину, Цетиње, 30. III 1918, А—Б 18/II.

устро-Угарском, а на бази уједињења Црне Горе са Србијом под династијом Петровића — на челу са књазом Мирком као регентом. Изгледа да су још неки црногорски функционери долазили у Беч ради договора са књазом. У тим разговорима помињан је и престолонаследник Данило, али је он као регент на чело уједињене краљевине могао доћи тек после рата. О тим комбинацијама Ото је разговарао и са министром Јерговићем, познатим аустрофилом, у чије су исказе аустријске власти имале пуно повјерење. Том приликом Јерговић је казао Оту и ово: „Било би добро ако би Пламенац са Вама могао говорити о будућности Црне Горе“.⁵²

Књаз Мирко, међутим, није дочекао крај рата. Умро је 3. марта 1918.⁵³

Чим се на Цетињу сазнало о његовој смрти, неки бивши државни функционери са митрополитом на челу посјетили су генералног гувернера и замолили да им се омогући слање делегације у Беч, а уколико постоји могућност за то — да се посмрти остаци књажеви пренесу на Цетиње и свечано сахране. Гувернер је прослиједио ову молбу Врховној команди. Он сам био је против књажевог преноса на Цетиње и против учешћа аустријских власти на сахрани, али не против слања једне црногорске делегације на сахрану у Беч.⁵⁴ Гувернер је вјеровао да књажева сахрана — без обзира на веома слаб ауторитет који је он имао код Црногораца — с обзиром да је умро под окупацијом и далеко од земље, на Цетињу би привукла доста народа и добила антиаустријски карактер. Други разлози били су вјероватно коментари који би се јавили у иностранству. Врховна команда је прихватила гувернеров предлог: књаз се не може преносити на Цетиње, али црногорска делегација од 7 чланова, за коју дадне сагласност Војна управа, може доћи у Беч на сахрану, као и делегати интернираца у Карлштајну и конфинираних у Вајдхофену, ако се са тим сагласи Министарство рата; делегацији се има ограничити боравак у Бечу, а одобрено је одржавање комеморација и богослужења у црквама у Црној Гори поводом књажеве смрти,^{54а} Митрополит се био обратио молбом „у име Црногорског народа“ да се дозволи слање саучешћа краљу Николи и да се једном наредбом преко аустријских команди варошким и сеоским општинама и разним удружењима саопшти да прикупљају изјаве саучешћа краљу. Те би изјаве имале политички карактер: њима је требало манифестовати политичку оданост краљу Николи, пошто се како је то у молби речено, са стране српских фактора шири пропаганда како

⁵² Исто.

⁵³ У нашој књизи, на стр. 363, навели смо да је књаз Мирко умро 5. марта. Тај смо податак узели и *Цетињских новина*, бр. 163 од 7. III 1918. Међутим, лист је ту погрјешно. Утврдили смо на основу докумената да је књаз умро 3. марта.

⁵⁴ StAW, Ото министру, Цетиње, 4. III 1918, № 3615, телеграм.

^{54а} Исто, Штарк министру, Баден. 5. III 1918, № 3630.

је краљ Никола од свог народа потпуно напуштен. О овом захтјеву Ото се консултовао са генералним гувернером Кламом Мартиницом, па су се сагласили да се не удовољи молби, јер би слање изјава „у већем броју“ могло узбудити народ и имати супротно дејство.⁵⁵

Према изворима аустроугарског поријекла, смрт књаза Мирка изазвала је дубоку жалост на Цетињу, као и у Црној Гори опште. Констатовано је да та жалост није произашла из књажевих вриједности, него из судбине која је снашла и Црну Гору и књаза. Ото каже да је та наклоност према књазу произашла из одређених околности: прво, књаз Мирко је једини од краљевске породице остао у Црној Гори „да судбину народа подијели“; друго, вјеровало се да ће њему поћи за руком да склопи сепаратни мир са Монархијом.⁵⁶ Владајућим круговима Монархије нијесу ишле у интерес манифестације у окупираним областима, макар биле инспирисане и династичким осјећањима, пошто би подсећале народ на његову државу, па су се зато сагласиле са генералним гувернером да се у Црној Гори не дозволе манифестације већег обима.⁵⁷ Ипак су, као што је већ напоменуто, одржаване комеморације и богослужења у црквама. Чим се 4. марта у Цетињу сазнало за смрт књаза Мирка, у знак жалости зазвонила су црквена звона, затворене радње и школе, грађанство је истакло црне заставе, а државни чиновници су ставили ознаку жалости. Заповједник града Цетња (мајор) сазвао је општинску скупштину у свечану сједницу и саокштио вијест о смрти књаза Мирка. Општински одборник Ристо Поповић одржао је комеморативни говор, који је донекле имао и политички карактер. Комеморације су одржане и у другим мјестима.⁵⁸ Делегација је са Цетиња пошла 9, а у Беч стигла 13. марта.⁵⁹

Из санаторија Лев посмрти остаци књаза Мирка пренесени су у српску православну цркву „Свети Сава“ у Бечу. Према вој-

⁵⁵ Исто, Ото министру, 4. Ш 1918.

⁵⁶ Исто, телеграм, са Цетиња, 6. Ш 1918.

⁵⁷ Исто, Ото Чернину, Цетиње, 7. Ш 1918.

⁵⁸ *Цетињске новина*, бр. 163 од 7. Ш 1918, бр. 164 од 10. Ш 1918. — Комеморације су одржане у Подгорици, Ријеци Црнојевића и Никшићу.

⁵⁹ Чланови делегације били су: војвода Божо Петровић, бригадир Милутин Вукотић, епископ Кирил Митровић, дивизијар Митар Мартиновић, бивши књажев савјетник Мишо Поповић, Славо Рамадановић, ђакон Иво Калуђеровић, а представник Цетињске општине био је одборник Алекса Мартиновић. Представник конфинираних у Вајакофену био је Јово Поповић и, према једном извјештају, дивизијар Ђуро Петровић, а испред интернираца у Карлштајну који су потписали саучешће краљу Николи био је командир — мајор Блажо Врбца. У Вајдкофену се налазило до 15 конфинираних.

ном чину, књазу су одате почести. Књаз је сахрањен 15. марта на бечком централном гробљу у српској парцели.⁶⁰

Смрт књаза Мирка није остала без важног политичког одјека међу интернираним црногорским официрима и чиновницима, особито међу онима у логору Карлштајн. Присталице династије Петровића жељеле су да краљу пошаљу саучешће, које је у исто вријеме имало да буде и политичка изјава оданости краљу Николи, што је значило и Црној Гори. Противници краља Николе, тј. присталице уједињења, енергично су се томе успротивили, па је дошло до подвајања које је у ствари било подвајање на присталице уједињења Црне Горе са Србијом и оне који су били против њега. Од 123 интернирца, колико их је било у логору, 62 су потписали саучешће, а 61 био је против.⁶¹

Књажевом смрћу, међутим, није престало интересовање неких црногорских политичара за склапање сепаратног мира с Аустријом. Почетком априла 1918. године Министарство спољних послова шаље Оту инструкције у том смислу Нека особа, вјероватно функционер Министарства спољних послова, износи Оту своја гледишта у вези са закључењем мира, са којима је он требао да упозна и генералног гувернера. Та особа је изјавила да је тешко вјеровати да се може ступити у контакт са краљем Николом, који се, како она каже, налази као затвореник у Неји. Са гледишта међународног права, закључење мира било би лако оспорити, пошто се шеф државе налази у иностранству. Упркос томе, то лице је заступало гледиште да би се мир ипак могао закључити — нешто слично као са Украјином. Само се по себи разумије да би при закључењу мира Ловћен задржала Аустрија, а поставили би се и други захтјеви. Да би се питање мира могло узети у разматрање, то лице је намјеравало да дође у Котор, гдје би дошло у контакт са неким црногорским политичарима, а у првом реду са Јованом Пламенцом, који је више пута покретао питање сепаратног мира. У случају да контакти даду повољне ре-

⁶⁰ Дошла је била једна чета с музиком пука бр. 99. Био је присутан шпански посланик, посланик у аустријском Министарству иностраних дјела Каленберг, заступник министра рата Ром Херманстетен, замјеник њемачког војног аташеа кнез од Ербаха, заповједник војног збора барон од Кирхбаха, заповједник прада Беча Мосих, многи генерали, штапски и виши официри, затим изосланства допунских батаљона бр. 4, 64, 84 ловачког пука бр. 24, представници артиљеријског пука бр. 3 и коњичког пука бр. 3, а пред кретање стигао је и заступник цара врховни коморник проф Берхтолд. Опијело је служио рашко-захумски епископ Кирил. Свечана пратња ишла је недалеко од цркве, гдје је почасна чета испалила плотуне, а затим је црногорска делегација допратила књаза до гроба, гдје је сахрањен у 17 часова 15. марта (*Цетињске новине*, бр. 166 од 17. III 1918).

⁶¹ Од 62 потписника депеше било је свега 7 цивила, а остали су били официри: 7 бригадира-генерала, 28 командира — мајора, 16 капетана, а остали су били поручници и потпоручници. Против слања депеше било је 27 цивила, од којих 6 народних посланика и 2 трговца. Од официра: 1 бригадир, 19 командира, 9 капетана и 5 поручника.

зултате, требало би сазвати црногорски парламенат, са којим би се закључио мир.⁶²

За остварење ових идеја нијесу постојали реални услови, и оне су већ на самом почетку биле осуђене на неуспјех. Већина политичара не би се упустила у преговоре уопште, а Скупштина о томе не би хтјела да расправља. Свој став Скупштина је јасно казала 1. августа 1914. и децембарских дана 1915. године. Сигурни смо да већина посланика не би ни дошла на сједницу. Иначе, већина посланика налазила се у интернацији.

На овај приједлог Ото је већ сјутрадан одговорио и изнио своје мишљење о рјешењу југословенског питања. Као бирократизовани аустријски дипломата, он то рјешење није могао ни видјети другачије него у тријалистичком уређењу Монархије. Реално цијенећи ситуацију, Ото је комбинације о којима је ријеч назвао неозбиљним, јер са уставно-правног гледишта нијесу могле бити ваљане. Десети члан Црногорског устава предвиђа: ако је краљ одсутан из земље, замјењује га престолонаследник; ако је овај у томе спријечен, онда то чини Министарски савјет. Међутим, Министарски савјет није био комплетан: неки чланови кабинета у вријеме капитулације налазили су се у иностранству, неки у земљи, а генерал Вешовић био је конфиниран. Од политичара са којима је та особа жељела да разговара у интернацији су се налазили Јово Поповић у Вајдкофену и генерал Јанко Вукотић у Бјеловару, а у Црној Гори су били: Марко Радуловић, Ристо Поповић, Јован Пламенац, Филип Јерговић, Љубо Бакић, Мирко Мијушковић, Гаврило Церовић, Божо Петровић, Гавро Вукковић, Мило Дожић, Митар Мартиновић и Саво Вулетић.⁶³ Неки од политичара⁶⁴ били су мишљења да треба изабрати нову скупштину, јер у ону која је изабрана у децембру 1913, а чији је мандат због рата још трајао. нијесу били сигурни — пошто би се она могла одлучити на уједињење са Србијом под династијом Карађорђевића.

Ото је био мишљења да особа о којој је ријеч не би требало да долази у Котор, него би било zgodније да црногорски политичари дођу у Беч.⁶⁵

Послије три дана Ото се поново враћа на ово питање, поводом одговора министра Чернина у парламенту 10. XII 1917. на говор предсједника бечке општине, у коме је дотакнуто питање евентуалног уједињења Црне Горе са Србијом. Одговор нам није познат, али се зна да је изазвао дубок утисак на извјесне политичаре у Црној Гори. Изгледа да је министар био изјавио да се залаже за уједињење Црне Горе и Србије „под црногорским господством“. Према неким подацима може се закључити да се по-

⁶² StAW, телеграм Оту, Беч, 4. IV 1918, строго тајно — хитно.

⁶³ Исто, Ото — телеграм, Цетиње 5. IV 1918.

⁶⁴ Ото каже да су то били „оба Поповића“ (овдје сигурно мисли на Миша и Јова) и Ристо — исто њихов рођак, бивши министар.

⁶⁵ StAW, Ото телеграм, Цетиње, 5. IV 1918.

слије смрти књаза Мирка у Црној Гори јавило гледиште које се противило било каквој унији са Србијом, па и под династијом Петровића. Црна Гора је имала да буде обновљена као независна држава. Како изгледа, заговорник таквог става био је министар Јован Пламенац. Он је желио да министру упути један нацрт-меморандум у коме би изнио своје гледиште, ради евентуалне публикације. За Пламенца Ото каже да се његов утицај не може потцијенити и да он спада међу оне политичаре који су пред рат »in camera caritatis« били за унију са Србијом под краљем Николом а са тијесним ослоном на Аустро-Угарску. Пламенац је, наводно, био присталица тријалистичког уређења Монархије. Међутим, Ото је заобилазним путем био сазнао да се Пламенац супротивио уједињењу двију српских држава под црногорском управом. Свој ранији став промијенио је наводно зато што је увидио да слаби тијесни аншлус на Аустро-Угарску и да династија Петровић неће имати довољно снаге да у уједињеној држави очува позиције водећим црногорским политичарима.⁶⁶

Нијесмо могли утврдити колико су ови наводи Отови тачни, а промјена Пламенчева става, уколико ју је уопште било, по нашем мишљењу дошла је отуда што је он донекле увидио вреће у Монархији почетком 1918. године, које је наступило пор утицајем ратних тешкоћа и октобарске револуције. Ото тврди, али није сасвим у праву, да међу водећим људима у Црној Гори није било присталица уједињења Црне Горе са Србијом под династијом Карађорђевића и да је та идеја имала мало присталица уопште. Затим даје објашњење: они државни чиновници и политичари који су припадали партији која се залагала за уједињење на горњој основи налазили су се или у интернацији или у иностранству. Међутим, он признаје да они нијесу остали без утицаја у току рата.⁶⁷ Да је већина бивших политичара привржена и лојална краљу Николи Ото изводи закључак из саучешћа која су краљу Николи упућена поводом смрти књаза Мирка, међу којима је било и оних, како он каже, који су ранијих година оштро нападали краља Николу.⁶⁸ Војна управа и даље је са интересовањем пратила расположење народа у Црној Гори за уједињење са Србијом. У другој половини 1918. године оно је добило јачег замаха, па је то изазвало панику код присталица династије Петровића. Тако је Шпиро Поповић, којег Ото означава као великог противника уније са Србијом, једном приликом рекао „да се од извјесног времена примјетила у неким овдашњим црногорским круговима прилично жива агитација за уједињење двије земље под српским господством. Он је изразио чуђење што се Војна управа пасивно односи према тој пропаганди и није му било јасно како таква пропаганда постиже успех упркос аустријским властима и

⁶⁶ Исто, Ото Чернину, Цетиње, 8. IV 1918, № 39/П, строго тајно.

⁶⁷ Исто.

⁶⁸ Ото министру, 15. IV 1918, № 42—Р/П.

њиховој цензури. О овој Поповићевој изјави Ото је питао Јерговића, а овај му је рекао да о томе ништа не зна и да не вјерује у вијести о тој тобожњој великосрпској агитацији на Цетињу.⁶⁹ Нијесмо у могућности да ишта одређеније кажемо о том питању, као ни о томе ко је био у праву — Поповић или Јерговић.

Dr Novica Rakočević

ACTIVITÉ POLITIQUE DU PRINCE MIRKO PETROVIĆ AU
COURANT DE L'OCCUPATION AUSTRO-HONGROISE
DE MONTÉNÉGRO

R é s u m é

Au cours de la I^e guerre mondiale le prince Mirko Petrović n'avait aucune fonction en armée. Après que le roi Nikolas a quitté le Monténégro, le 19 janvier 1916, et laissé son armée de capituler, le prince Mirko n'était pas parti avec lui; il resta au pays selon le voeu du roi. Dans les entretiens avec les représentants autrichiens le prince déclara qu'il fut resté sous la suggestion du roi Nikolas en désir conclure le contrat de paix avec eux. Pour la catastrophe du Monténégro le prince Mirko inculpa la Serbie en déclarant que le roi Nikolas fut obligé d'entrer en guerre contre la Monarchie sous la pression de la Serbie et de certains facteurs dans son pays. Son désir secret d'atteindre la couronne, nonobstant aux rapports du Monténégro vers l'Autriche, ne fut pas réalisé.

Au début d'avril 1916 le prince Mirko est Parti à Vienne de se soigner. Il était profondément convaincu en victoire des Forces centrales, surtout après la chute de la monarchie russe sous le coup de la Révolution d'octobre. En prévoyant la fin proche de la guerre à ce sens, le prince Mirko, au début de 1918, fait les projete de sauver sa dinastie et d'instaurer la paix entre le Monténégro et la Monarchie. Cependant, il n'arriva pas à voir la fin de la guerre et le désastre de sa dinastie: il est dechu à Vienne le 3 mars 1918.

⁶⁹ АЦГ ГГ, Ото министру, 17. VIII 1918, повјерљиво.